ALEXĂNDRIA, OR THE FIRST INSTANCE OF MONSTERS IN ROMANIAN CULTURE

Alexandru Ionașcu, PhD Student, University of Craiova

Abstract: This study seeks to present the early presence on monsters in Romanian culture, beginning with the popular novel about Alexander the Great and his exploits in foreign lands. Although not very known and not quite part of literature, these popular stories derived from religious traditions, an important part of them apocryphal in nature, with the biblical tradition being important because it allowed new words into the vocabulary, words that described ancient monsters and were adapted into the language, as Oana Uță pointed out.The story is about masculinity regarded as a warrior code and alterity associated with barbarians, with unchardted territories seen as places for monsters that devour whoever tresspasses their deserted realms. From time to time, the text has mysoginistic undertones, but it has not influenced the rest of Romanian literature for a variety of reason, one being the lack of a university before the 19th century. However, it is worth nothing that this popular text is the first instance where the ancient myth of the Amazons appear in Romanian culture, as well as Pliny the Elder's monstrous races.

Keywords: popular novel, Alexander the Great, religious traditions, apocryphal, monstrous races.

Introducere

Alexandria este primul text din spațiul românesc în care apar reprezentări de ființe monstruoase, în sensul descris de Foucault, mix om-animal sau animale cu componentele altor specii. Campaniile oștilor greco-macedonene conduse de Alexandru Macedon împotriva lui Imperiului persan condus de regele Darius al III-lea, de la sfârșitul secolului al IV-lea, au fost mitizate pe măsură ce luptele dintre diadohi (generalii care și-au împărțit cuceririle după moartea lui Alexandru Macedon) au îngreunat călătoriile in Orient. Începând cu Antichitatea târzie, fiecare spațiu cultural a adăugat detalii specifice propriilor tradiții istoric-religioase. Așa cum observa I.C. Chițimia în prefața ediției din 1966: „Între timp, fiecare popor <<și-a însușit>> o <<*Alexandrie*>> a lui, în spiritul culturii și civilizației locale.'' Din spațiul elenist, miturile au fost scrise și s-au răspândit în Evul Mediu, atât în latină, cât și în greacă și în slavonă. În secolul al XII-lea, poeții francezi Lambert le Tort de Chateaudun, Alexandre de Bernay și Pierre de Saint-Cloud au transpus miturile în versuri de douăsprezece silabe, de unde numele versului alexandrin; prima copie pătrunsă în spațiul românesc este descoperită în 1860 (deși apăruse în Transilvania încă din 1620), de către profesorul de liceu Ștefan Neagoe, de unde numele

BDD-A29774 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:45 UTC)

codicelui care conținea și alte povestiri populare – *Codex Neagoeanus*[1]. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și de-a lungul celui următor apar mai multe versiuni cu titluri lungi, precum *Istoria a Alexandrului celui din Machedonia și a lui Darie din Persida împăraților,* pentru ca M. Sadoveanu să publice în mai multe ediții (prima datează din 1909 și ultiam din 1960) un text numit *Istoria marelui împărat Alexandru Macedon, în vremea când era cursul lumii 5260 deani.*[2]

1. Romanul popular

Povestea începe cu un ,,împărat'' al Egiptului antic numit Netinav, priceput în magie și în aflarea viitorului, care, după ce regatul îi este cucerit de ,,Darie-împărat''(acesta a existat cu adevărat, fiind vorba de Darius al III-lea, regele persan care a luptat și a fost înfrând de Alexandru Macedon), ajunge la curtea lui ,,Filip, craiul Macedoniei''(este vorba de Filip al II-lea Macedon, tatăl lui Alexandru). Aici, faraonul egiptean fără regat devine un fel de vraci de curte și o ajută pe Olimpia să nască, prorocind că va avea un fiu care ,,va fi împărat a toată lumea, peste toți împărații.'' Acest faraon fără regat și devenit vrăjitor regal este cel care îi va pune numele Alexandru copilului (în realitate, el fiind tatăl viitorului cuceritor al Imperiului persan, regele Filip fiind plecat când Netinav este chemat la curtea reginei). Sosit la curtea sa, Filip îl însărcinează pe Aristotel să fie preceptorul lui Alexandru. Dacă Aristotel îl învăța pe Alexandru filosofia, Netinav îl învăța secretele astrologiei pentru a fi ,,cetitor de stele, și umbletul planetelor și zodiile cerului.''

Copilăria viitorului cuceritor este legendară și plină de fapte, cum altfel, peste puterile unui om obișnuit: dintre toți războinicii din regat, doar Alexandru reușește să îmblânzească un cal la fel de legendar pe nume Ducipal, ulterior, deși la o vârstă fragedă, biruiește războinici mai în vârstă și, încă în adolescență fiind, înfrânge în luptă un rege rival și îl obligă să plătească tribut Macedoniei. După moartea craiului Filip, devine regele Macedoniei și trimite soli către toate regatele cunoscute, cerându-le să se supună macedonenilor; cetatea Atenei îl sfidează și este cucerită printr-un subterfugiu, pe când cetatea Romei se închină de bunăvoie lui Alexandru și-l primește cu brațele deschise pe tânărul rege macedonean: ,, Și se veseliră acolo macedonenii cu rîmlenii ca frații cincisprezece zile.'' Suntem în zona romanului popular, deci nu putem avea vreo pretenție în privința adevărului istoric ori a vreunei cronologii de bază. Sfidându-l pe Darie-împărat, care, după moartea lui Filip, încearcă să imoună pe tron un rege ales de el, Alexandru strânge oaste și pornește în campania sa de cucerire, moment prielnic pentru apariția ființelor hibride. Astfel, chiar la începutul campaniei și ieșiți din lumea cunoscută pentru a străbate o zonă pustie, macedonenii se luptă cu ființe jumătate oameni-jumătate șarpe, întâlnesc păsări cu trăsături feminine și le înfrâng printr-un vicleșug, o convenție a textului, și le ucid într-un număr neverosimil de mare, o sută de mii, statistica fantastică fiind o altă convenție din acest roman popular. În continuare, este eliberat Egiptul, macedonenii își construiesc o flotă și fondează primul oraș numit Alexandria. În primul popas din Asia, Alexandru ajunge în orașul Troia și află

[1]*Alexandria - Esopia. Cărți populare,* text revăzut de Mihail Sadoveanu, prefață de I.C. Chițimia, Editura pentru Literatură, 1966: detaliile provin din prefața lui I.C.Chițimia, p. VI.
[2]Ibid., VII.

BDD-A29774 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:45 UTC)

povestea asediului și episodul Paris și Elena, ulterior Ierusalimul se închină macedonenilor și Egiptul este recuperat în urma unui asediu. După două victorii asupra oștilor persane, macedonenii ocupă Babilonul, îl înfrâng din nou pe regele persan petnru a-i lua tronul și continuă campania spre răsărit.

Părăsirea teritoriilor cunoscute este semnalul pentru contactul cu ființe monstruoase, aflate în locuri pustii și a căror descriere ocupă o porțiune semnificativă din text. Pentru început, este ,,locul gadinelor sălbatice'', gadine fiind un archaism pentru fiare, pentru început este vorba de femei hirsute, cu o descriere deloc măgulitoare: ,,și erau păroase ca porcii și cu ochii ca stelele''(evident, fiind vorba de o creație populară și premodernă, misoginismul se află la cote ridicate). Urmează furnici mâncătoare de oameni care, ca în scenariile science fiction, ies din pământ pentru a-ți captura victimele, dar Alexandru ordonă să fie sufocate prin aprinderea focului la intrările de la diferitele vizuini; apare și scenariul herodotian al luptei dintre cocori și pigmei, iar Alexandru îi armează pe pigmei pentru a face față cocorilor. Nu lipsesc oameni sălbatici uciși în același număr neverosimi de mare, ,,o sută de de mare'', moment în care ceilalți generali se întreabă de ce trebuie să meargă prin locuri necunoscute, de îndată ce au cucerit Imperiul persan, dar rămân fideli expediției când realizează că nimeni nu îi poate conduce mai bine ca Alexandru Macedon. În continuare, apar oameni ,,cu șapte picioare și cu șapte mîni'' care nu pot trăi în afara mediului lor, apoi faimoșii capcâini din enciclopedia pliniană și din scrierile pierdute ale lui Ctesias din Cnidos sau Megasthenes, aici fiind numiți ,,cătcăuni'', dar și creaturi care nu apar în aceste texte antice, cum ar fi raci mâncători de oameni, uciși tot printr-un șiretlic – gropi camuflate în care aceștia cad și sunt spintecați de macedoneni – dar și oameni care au descoperit un elixir al tinereții. Alături de acest elixir, femeilor lor seamănă cu amazoanele descrise de istorici ce Strabon, anume, trăiesc separat de bărbați; nu lipsesc nici imagini paradiziace, cu raiul interzis muritorilor. Sunt menționate și țări locuite de oamenii cu un singur picior (faimoșii sciopozi), cu o singură mână, un singur ochi sau cu ,,coadă de oaie''.

Continuând campania, oastea macedoneană îl înfrânge pe ,,Por-împăratul'' și ajunge în India, unde Alexandru împarte bunurile de la curtea fostului rege și se îndreaptă spre țara amazoanelor, unde femeile conduceau, iar bărbații trăiau în afara cetății și erau obligați să muncească și să plătească tribut pentru regina amazoanelor. Tot în cadrul acestei inversări de roluri de gen, bărbații nu participă la creșterea copiilor. Amazoanele sunt obligate la plata tributului și un alt rege este înfrânt, iar Alexandru se întoarce în Babilon, unde se întâlnește cu Aristotel și este întrebat de acesta când va reveni în Macedonia.[3] Alexandru nu doar că nu se va mai întoarce în Macedonia, dar va fi otrăvit și romanul popular se încheie cu trecerea în revistă a modului în care au fost teritoriile cucerite au fost împărțite generalilor macedoneni precum Antioh sau Ptolemeu (în text, apare ca ,,Potolomei'').

[3]Bertrand Russell observă că, în *Politica,* Aristotel nu-l menționează deloc pe Alexandru Macedon și nici nu scrie despre vreun posibil efect al campaniei sale de cucerire în Asia, la fel cum nu scrie nimic despre perși ori despre celelalte populații cucerite de macedoneni, a se vedea *Istoria filosofiei occidentale*, vol. 1, p. 204 și 212.

BDD-A29774 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:45 UTC)

2. Analiza

Este interesant de scos în evidență faptul că *Alexandria*, desi un roman popular, nu este doar primul text din spațiul românesc în care apar o parte din rasele monstruoase pliniene, dar este și primul text în care apare mitul amazoanelor exact conform scenariilor din textele antichității grecești: femei războinice care nu se conformă monogamiei și cărora bărbații le sunt subordonați, aceștia ocupându-se de treburile casnice. Această inversare a rolurilor de gen este descrisă de Adriana Babeți, dar nu menționează *Alexandria* în capitolul în care scrie despre prezența mitului în spațiul românesc, preferând să se oprească asupra basmelor culese la sfârșitul secolului al XIX-lea de Lazăr Șăineanu. De la basm, Adriana Babeți trece la romanele lui Dimitrie Bolintineanu, *Manoil* (1855) și *Elena* (1862). În textul pregătit de M. Sadoveanu, amazoanele din miturile grecești apar într-un subcapitol numit *Despre țara amazoanelor și alte cuprinsuri și împărății,* fiind vorba de singura instanță în care rolurile de gen sunt inversate, restul romanului popular debordând de misoginism, precum fragmentul în care o femeie îi spune lui Alexandu Macedon că soțul o bate și o jignește, iar răspunsul cuceritorului macedonean din imaginația populară este: ,,Nu e de datoria muierii să pîrască pe bărbat, ci voi să se învețe minte altele ca tine!''. Urmarea fiind că acesta poruncește să i se taie limba femeii drept pedeapsă.

Primul care a întreprins studii extinse asupra scrierilor populare din perioada premodernă (o limită care demarchează epocile anterioare pașoptiștilor și a romantismului reprezentat de Mihai Eminescu) este Nicolae Cartojan. În studiile din anii '30, acesta observa că romanul popular este format prin amestecul de legende biblice și apocrife traduse în cele două țări române, Moldova și Muntenia, încă din secolul al XV-lea (Cartojan 1974:265). Dar ce este romanul popular? Este o îmbinare de mituri, legende sau, așa cum scria N. Cartojan, ,,rămășițe din concepții și credințe de cultură primitivă'', cu autori anonimi, proveniți din rândul maselor populare. Romanul popular circulă oral și suferă multe modificări de-a lungul vremii, în funcție de contextele și influențele culturale. De regulă, romanul popular, ca teme și motive, este anistoric sau, cum se exprima N. Cartojan, ,,trece dincolo de pragurile istoriei.'' Ceea ce explică numeroasele anacronisme din *Alexandria:* unul din generalii macedoneni merge pe uscat și ajunge în ,,Țara Leșască'', Crimeea și ajunge în Transilvania, Moldova și Muntenia, Alexandru renunță la zei grecești ca Amon (de altfel, zeu egiptean), Apollo și Poseidon pentru a îmbrățișa divinitatea monoteistă din iudaism și creștinism (,,mă închin lui Savaot Dumnezeu și mă închin celui ce a făcut cerul și pământul, pe acela măresc ce odihnește pe heruvimi, și-l măresc serafimii''), confuzii precum fluvial Eufrat care curge în India, iar după moartea lui Alexandru, generalii săi își împart, alături de Țara Leșască, Veneția, ,,Inglitera'' și ,,Țara Nemțească'' alături de ,,Țara Franțuzească''.

La fel, tabloul transformărilor culturale suferite vreme de sute de ani de povestea campaniei lui Alexandru este interesant: în spațiul persan, Alexandru este considerat un erou național și întreprinde, la sfârșitul campaniei sale, un pelerinaj la Mecca, în Occident povestea se desfășoară pe un fundal feudal, cu clasele sociale tipice (duci, vasali, șambelani), iar în spațiul românesc totul este localizat, cu voievozi, vornici sau vistierni (Cartojan 1974: 266-267). Povestea intră în spațiul de la nor de Dunăre pe filiera culturii sud-slave (de altfel, al doilea volum din studiul lui N. Cartojan despre cărțile populare din literatura românească este subintitulat ,,epoca influenței sud-slave''), originea fiind bizantină, dar cu influențe din Orientul

BDD-A29774 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:45 UTC)

Îndepărtat, influențe care constau în ,,povești, enigme și parabole, încadrate în rama unei povestiri generale.'' Tot influențate de mentalitățile orientale sunt și romanele populare *Varlam și Ioasaf* și *Archirie și Anadan*, în primul fiind vorba de fondatorul buddhismului, Siddharta Gautama, prezentat ca un ascent creștin (Cartojan 1974:267). La fel, Alexandru din manuscrisele bizantine apare, conform lui N. Cartojan, drept un erou creștin. Într-adevăr, în versiunea lui M. Sadoveanu, Alexandru macedon ajunge la Ierusalim și repudiază zeii grecești și în timpul campaniei de cucerire se consideră un reprezentant al monoteismului creștin.

În spațiul românesc, povestea lui Alexandru intră pe filieră sârbească, un manuscris tradus în secolul al XVI-lea, studiul lui N. Cartojan arătând că romanul despre Alexandru prezent la noi este alcătuit ,,din două straturi de elemente'': un strat cult, presupunând informații și tradiții istorice și stratul popular, format din diverse legende. Ca influențe, la noi textul a inspirat iconografia religioasă a unor artiști populari din secolele XVII-XVIII, picturi bisericești, anumite colinde și legende precum cea despre apa vie și chiar înrâuriri asupra onomasticii: nume ca Darie și Ruxandra intră în cultura noastră o dată cu acest roman popular (Cartojan 1974:288). După cum se poate vedea, romanul popular nu a lăsat urme asupra literaturii culte, G. Călinescu fiind cel care observa, în *Istoria literaturii române...*că toate romanele populare intrate în spațiul nostru au rămas strict la nivelul de ,,fond cultural'' și *Alixăndria*nu au dus la romanele sau poemele medievale, scurtele fragmente despre iad nu au produs poeme dantești și nici ulterior, poveștile despre ființe monstruoase nu au găsit un Rabelais sau Swift, totul rămânând în stadiu de materie brută:

,,Însă un lucru rămîne clar: traducerile acestea sînt un simplu fond cultural care n-a avut îndată nici o urmare literară. Din *Alixăndrie* n-a ieșit romanul lui Alexandru, descinderile infernale n-au găsit un Dante Alighieri, poveștile despre uriași n-au fost prelucrate de un Pulci, Rabelais ori Swift, narațiunile sinodale n-au avut norocul unui Boccaccio, romanele educative n-au inspirat un J.J. Rousseau, jitiea sfîntului cuviosului Antonie n-a întîlnit un Flaubert.'' (G. Călinescu 1986:46).

Cercetarea actuală scoate în evidență psihologia legată de masculinitate din miturile despre Alexandru Macedon. Stephen T. Asma, discutând despre originile și evoluția miturilor despre viața și campaniile regelui macedonean, aduce în prim-plan o scrisoare apocrifă a lui Alexandru către Aristotel[4] și scrie că animalele hibride pot revela animale exotice reale, precum cobre și rinoceri, dar trăsăturile lor au fost exagerate din cauze ignoranței pline de frică [''fear-filled misperceptions'']. La aceste emoții dilatate se adaugăși un așa-numit sindrom al pescarului, adică exagerarea dimensiunilor respectivelor animale (Asma 2009:23). Acesta vede

[4]Cercetarea clasicistă ideea că Alexandru ar fi avut în oastea sa oameni de știință precum botaniști care strângeau informații despre flora și fauna din teritoriile cucerite pentru a le trimite lui Aristotel, a se vedea James S. Romm, *Aristotle's Elephant and the Myth of Alexander's Scientific Patronage*, The American Journal of Philology, Vol. 110, No.4 (Winter, 1989), pp. 566-575.

BDD-A29774 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:45 UTC)

în luptele lui Alexandru cu ființele monstruoase stereotipii masculine despre curaj și reziliență, cu o lume exotică prezentată drept plină de pericole, dintre care cele mai extreme sunt monștrii, văzuți drept un simbol pentru barbar, iar față de barbari nu există diplomație, deoarece aceștia nu au rațiune și nu pot înțelege decât violența (Asma 2009:23). Cu toate acestea, în tradiția românească, deși masculinitatea este prezentă prin faptele de vitejie extraordinară și detaliile despre generozitatea regelui macedonean, la fel cum nu lipsesc nici exemple de misoginie, povestea are un caracter de basm și transmite o meditație asupra trecerii timpului și a labilității puterii politice.

Concluzii

Romanul popular Alexăndria nu a influențat literatură cultă, principalul motiv fiind, în opinia mea, faptul că prima universitate din spațiul românesc apare atât de târziu, abia în 1860 fiind înființată universitatea ieșeană și patru ani mai târziu cea din București. Prin urmare, rupturile din istoria politică și socială a celor două țări române au prevenit profesionalizarea unei literaturi susținută de instituții profesionalizate, la fel cum dominația bisericii ortodoxe a limitate scrierile populare la mediul religios și a blocat laicizarea temelor. La fel cum observa Oana Uță, monștrii sunt prezenți în toate cărțile populare intrate prin filieră slavă, iar romanele populare s-au bucurat de o mare răspândire, el puțin până la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Uță 2013:9), chiar dacă primii poeți romantici de la începutul secolului al XIX-lea nu vor prelua elemente și personaje din aceste creații populare.

Bibliografie

Alexandria - Esopia. Cărți populare, text revăzut de Mihail Sadoveanu, prefață de I.C. Chițimia, Editura pentru Literatură, 1966.

Asma, Stephen T, *On Monsters. An Unnatural History of Our Worst Fears*, Oxford University Press, 2009.

Babeți, Adriana, *Amazoanele. O poveste*, București, Polirom, 2013.

Cartojan, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească. Epoca influenței sud-slave*, cuvînt înainte de Dan Zamfirescu, postfață de Mihai Moraru, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.

Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București – 1986.

Romm, James S., *Aristotle's Elephant and the Myth of Alexander's Scientific Patronage*, The American Journal of Philology, Vol. 110, No.4 (Winter, 1989), pp. 566-575.

Russell, Bertrand, *Istoria filosofiei occidentale*, volumul I, traducere din engleză de D. Stoianovici, București: Humanitas, 2005.

Uță, Oana, *Hic sunt...monstri: creaturi fantastice și reprezentările lor în textele românești din epoca veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea)*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.

BDD-A29774 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:45 UTC)